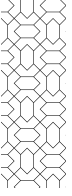

CITATION

PIRLANTA, İsmail, "The Place Of Hasan Basri Çantay In Turkish-Islamic Cultural History", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]*, 6, 6 (2017/2) pp. 35-54.

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN TÜRK-İSLAM KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ*

The Place Of Hasan Basri Çantay In Turkish-Islamic Cultural History

İsmail PIRLANTA

Doç. Dr.,

Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
ip-66@hotmail.com Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-8689-3991>.

Öz

Hasan Basri Çantay, ülkenin zor zamanlarında aksiyoner yönü, yazmış olduğu eserleri ve fikirleri ile halkın gözünde ve gönlünde tam bir aydın tipolojisi yaratmış, bu yönüyle de hem Türk-İslam siyasi tarihinde hem de kültür tarihinde unutulmayacak olanlar arasında yerini almıştır. Onun ve dava arkadaşlarının kendilerine güven, azim ve gayretleri sonucunda elde etmiş oldukları muvaffakiyetler sadece Türk halkının makûs talihini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda ezilen tüm İslam dünyası için bir umut ve kurtuluş ışığı olmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz hususlar çerçevesinde Türk-İslam kültür tarihine önemli katkılar sunan Hasan Basri Çantay'ı bu çalışmamıza konu alarak onun kişilik özellikleri, siyasi, ilmi, entelektüel ve devlet adamlığı kimliği ve bu alandaki faaliyetlerini Türk-İslam kültür tarihinin verileri çerçevesinde değerlendirmeyi planlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Me'ali Kerîm, Balıkesir, Karesi, Mehmet Akif Ersoy.

The Place Of Hasan Basri Çantay In Turkish-Islamic Cultural History Abstract

Hasan Basri Çantay had created a complete intellectual typology in the eyes and hearts of the people in the difficult times of his country by way of his opinions, works and writings. In this respect he has been among those who will not be forgotten both in Turkish-Islamic political history and cultural history. The successes he and his friends have achieved as a result of their confidence, determination and endeavor have changed the ill fate of the Turkish people. At the same time these achievements have become a hope and a light of salvation for the entire oppressed Islamic world. We plan to evaluate Hasan Basri Çantay who has made significant contributions to the history of Turkish-Islamic culture based on the data of Turkish-Islamic cultural history. In this context, we will refer to his personality traits, his political, scientific, intellectual, and statesmanship identity and his activities in this area.

Key Words: Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Me'ali Kerîm, Balıkesir, Karesi, Mehmet Akif Ersoy.

* "Vefatının Ellinci Yılında Hasan Basri ÇANTAY" isimli sempozyumda sözlü olarak sunulmuş bildirinin geliştirilmiş halidir.

KAYNAKÇA

PIRLANTA, İsmail, "Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam Kültür Tarihindeki Yeri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*, 6, 6 (2017/2) ss. 35-54. **Makale Geliş T:** 20/10/2017, **Kabul T:** 17/11/2017.

Giriş

Bir şahsın tarihte kendisine mümtaz bir yer bulabilmesi için sıradan insanlarda olmayan birtakım özelliklerle donanmış ve bu özellikleri sayesinde içerisinde yaşadığı toplumun makûs talihini değiştirecek önemli işlere imza atmış olması gerekmektedir. Bu tip şahsiyetler çok yönlü kişilik yapılarıyla birbirinden çok farklı ve her biri derin uzmanlık ve hassasiyet gerektiren pek çok sahada başarılı bir kariyer yapabilmişlerdir.

Toplumlarının hem siyasi hem de kültürel tarihlerinin şekillenmesinde pay sahibi olan kişilerin temelde ortak özellikleri incelendiğinde onların:

1. Allah vergisi üstün bir zekâ ve yeteneğe sahip,
2. Eğitim, bilgi ve kültür noktasında kendisini yetiştirmiş,
3. Kimseye bağımlı olmayan,
4. Kendilerine güven duyguları tam olarak gelişmiş,
5. Kitleleri etkileyebilme yönleri güçlü,
6. Gerçeği olduğu gibi algılayan,
7. Problemlere çözüm odaklı yaklaşabilen,
8. Kaygı ve tereddütlerinden mümkün olduğunca arınmış,
9. Kendilerini gerçekleştirebilmiş,
10. Yaratıcı yönleri kuvvetli,
11. Espri yetenekleri gelişmiş,
12. Empati kurabilen,
13. Toplumsal sorunlara duyarlı,
14. Sorumluluk almaktan kaçınmayan,
15. Bencillikten uzak durmayı şiar edinmiş,
16. İdealleri uğruna her şeyi göze alarak büyük fedakârlıklar sergileyen,
17. Hayal ve sezgi dünyaları güçlü,
18. Estetik zevk sahibi,
19. Millî ve manevi yönden hassasiyet sahibi,
20. Seçkin bir A takımına ve arkadaş grubuna sahip insanlar oldukları görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Hasan Basri Çantay'ın şahsında yukarıda saymış olduğumuz hususiyetleri fazlasıyla

taşıdığını tespit etmek zor olmasa gerektir. Zira böyle bir tespit için yaşam hikâyesine şöyle bir göz atmak kâfidir.

Halkın gözündeki ve gönlündeki aydın tipolojisi bağlamında değerlendirildiğinde en güzel örneklerden birisi olarak nitelendirebileceğimiz Hasan Basri Çantay ülkesinin içerisinde bulunduğu zor zamanlarında vatanseverliği ve fedakârlığı ile ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Bu bağlamda o, Anadolu halkına kimi zaman kalemi kimi zaman fikirleri kimi zaman ise silahı ile öncülük etmiş, buhranlı dönemleri atlatmalarında onlara yardımcı olmaya çalışmıştır.

Genç yaşında hayatın güçlüklerini omuzlamak zorunda kalması, bir yandan hayat mücadelesini, öte yandan tahsil hayatını sürdürmenin mücadelesini vermesi, onun, dönemindeki ağır meşakkatleri iliklerine kadar hisseden halk ile özdeşleşmesini sağlamıştır. Bu durum Hasan Basri Çantay'ın sonraki dönemlerde, halet-i ruhiyesini çok iyi bilip analiz ettiği çilekeş Anadolu insanı için her hâl ve durumda bir şeyler yapma sorumluluğu hissetmesinin yolunu açmıştır. Büyük bir özveri sonucunda hem dinî hem müspet ilimlerde tahsilini tamamlamasında, haksızlık ve yanlış karşısında susan dil olmamak için basın hayatına atılmasında, miadını doldurmuş olan yönetime ve vatanın dört bir köşesinin işgaline karşı bir tepki vermek için millî mücadelede aktif olarak rol almasında, mebus olarak seçilip halkının haklarını mecliste sonuna kadar savunmasında, vatandaşın dinî yönden cehaletini ortadan kaldırmak için başta Kur'an meali olmak üzere kaleme aldığı bilumum eserlerinde onun bu sorumluluk hissi sonuna kadar görülmektedir.

Makalemizde yukarıda zikrettiğimiz hususlar muvacehesinde Türk-İslam kültür tarihine önemli katkılar sunan Hasan Basri Çantay'ın bu yönünü mercek altına almayı planlamaktayız. Bu bağlamda, onun kişilik özellikleri, siyasi, ilmî, entelektüel ve devlet adamlığı kimliği ve bu alandaki faaliyetlerini Türk-İslam kültür tarihinin verileri çerçevesinde değerlendirip Hasan Basri Çantay'ın orijinal özelliklerini tespit etmeye ve onun söz konusu sahaya yaptığı katkılara değinmeye gayret göstereceğiz.

1. Hasan Basri Çantay'ın Kısa Hayat Hikâyesi¹

Hasan Basri Çantay 18 Teşrîn-i Sâni 1302/18 Kasım 1887 tarihinde Balıkesir'de doğmuştur. Babası Çantayzâde Halil Cenâbî Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Çantayzâdeler Balıkesir'de hatırı sayılır ve varlıklı bir sülale olarak bilinmektedir. Bu bağlamda Hasan Basri'nin ailesi de varlıklı bir aile olarak dikkat çekmektedir. Böyle bir ailenin tek erkek çocuğu olan Hasan Basri Çantay tüccar olan babasının işlerinin bozulması ve akabinde vefat etmesi üzerine bolluk içerisinde geçen bir yaşamı geride bırakmıştır (1319/1903). Balıkesir İdâdîsi'nin dördüncü sınıfında iken böyle bir üzücü olay ile karşılaşması hayatının akışını altüst etmiştir. Zira işleri bozulan babasının evleri de dâhil bütün mal varlığını satmak zorunda kalması Hasan Basri'nin anne ve üç kız kardeşi ile birlikte kiralık bir evde çok zor durumda kalmalarına neden olmuştur. Ailesinin tek erkek ferdi olarak on altı yaşında rızık ve nafaka temini için çalışmak zorunda kalması onu tahsilini yarıda bırakmaya zorlamıştır.

Balıkesir mutasarrıfı Ömer Ali Bey'in yardım ve himmetiyle seksen kuruş maaşla Nâfia Dairesi'nde göreve başlamıştır. Devlet dairesinde işe başlamış olması ailesinin ihtiyaçlarını temin sadedinde Hasan Basri'yi memnun etmiş, ancak tahsilini yarıda bırakmış olması onun için burkutuğundan ne yapıp edip bu açığı kapatmak onun için elzem olmuştur. Nitekim Balıkesir Mevlevihane Medresesi hocalarından baba dostu Ragıbzâde Ahmed Naci Efendi onun bu konuda imdadına yetişmiştir. Onun rehberliğinde başta Arapça olmak üzere bilimum dersleri tedris etmiş, derslerde çalışkanlığı, zekiliği ve feraseti ile ön plana çıktığından hocası tarafından arkadaşlarına ders vermek için görevlendirilmiştir. Hocası Ragıbzâde Ahmed Naci Efendi'nin ölümü üzerine kalan derslerini Müftü Kodanazzâde Hacı Ahmed Efendi'den tahsil etmiş ve nihayetinde tekmil-i nüsâh² ederek icazet almıştır. Bu eğitim öğretim faaliyetinin yanında o, edebiyat, hukuk, felsefe, maliye ve iktisat gibi branşlarda da kendini yetiştirmekten geri durmamış ve aldığı derslerle bu ilimlerde de önemli merhaleler kat etmiştir. Arapçanın yanında Farsça lisanına da me-

¹ Bu bölümün oluşturulmasında Mücteba Uğur'un *Hasan Basri Çantay* isimli kitabından istifade edilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz: Mücteba Uğur, *Hasan Basri Çantay*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 1-48.

² Tekmil-i nüsâh: Okunması zorunlu olan kaynak eserleri okuyup öğrenmek.

rak salmış, Müstecaplızâde Adil Efendi ve Balıkesir Müftüsü Osman Nuri Efendi bu dili ona iyi bir seviyede öğretmişlerdir.

Tahsilini yukarıda arz ettiğimiz şekilde tamamlama gayreti içerisinde olan Hasan Basri Çantay bir yandan da devlet memurluğu kariyerinde zekâsı, çalışkanlığı, bilgisi ve güçlü kalemî sayesinde yükselmeye başlamıştır. Nitekim Ömer Ali Bey'in yerine Balıkesir Mutasarrıflığına tayin edilen Mehmet Ali Aynî Bey tarafından Tahrirat Kalemî Kâtipliğine atanmış, daha sonra da 1329/1913 yılında Balıkesir İl Daimî Encümeni Başkâtipliği görevine getirilmiştir. Hasan Basri Çantay'ın edebiyata düşkünlüğü, şiirleri beğenilen bir şair olması, içerisinde bulunduğu toplumu ilmî, edebî, tarihî, içtimaî, hukukî ve ahlakî konularda bilgilendirmek istemesi hayatının bu döneminde onun gazeteciliğe merak sarmasını da beraberinde getirmiştir. Bu alanda onu, sadece bir sütun yazarı olarak değil aynı zamanda bir gazeteyi kendi başına çıkaracak kadar bu işi öğrenmiş ve benimsemiş birisi olarak da görmekteyiz. 1908-1919 yılları arası sırasıyla *Nasihât*, *Balıkesir*, *Yıldırım*, *Karesi*, *Ses* gazetelerinde yazarlık başta olmak üzere bir gazetenin basılma süreci ile ilgili her türlü işte görev almıştır. Bu gazeteler arasında *Ses*'in çok ayrı bir yeri vardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin dört bir yanında başlayan işgal olayları, vatandaşlara yapılan baskı ve zulümler, devletin ve milletin içerisine düşmüş olduğu zor durumu ganimet bilen kişilerin türemiş olması Hasan Basri Çantay'da kimsenin sesini çıkaramadığı bu zaman diliminde doğruları söyleme, Türk milletinin hakkını savunma fikri oluşturmuştur. Nitekim arkadaşlarının, "Senin bir gazeten mi bu dünyayı düzelterek? Başına bela açacaksın. Vazgeç, yapma etme!" gibi uyarılarına aldırmayarak 17 Ekim 1334/1918 tarihinde *Ses* Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Haftada bir gün yayımlanan bu gazete 13 Mart 1919 tarihine kadar düzenli bir şekilde çıkmış, vatan sevgisiyle dolu, acı hıçkırıklar arasında zulümlere ve haksızlıklara karşı haykıran bir ses olmuştur.

Vatanın işgaline kalemî ile karşı çıkan ve halkı bu konuda bilinçlendirmeye çalışan Hasan Basri Çantay, fiilî olarak da bir şeyler yapılması gerektiğinin farkındadır. Nitekim o, İzmir'de toplanması kararlaştırılan Müdafaa-i Hukûk-i Osmâniye Kongresi için Balıkesir'i temsil eden delegeler arasında yerini almıştır. 17 Mart 1335/1919 Pazartesi günü

çalışmalarına başlaması düşünülen bu kongre için 15 Mart Cumartesi günü İzmir'e doğru yola çıkmıştır. Onun vatanın işgali karşısında halkı bilinçlendirme faaliyetleri düşman kuvvetlerinin hoşuna gitmeyince Hasan Basri Çantay'ı etkisiz hâle getirme çalışmaları kendini göstermiş, hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Tutuklanacağını anlayan Hasan Basri Çantay kongreye sunacağı raporu hazırlayıp hocası Müftü Efendi'ye teslim etmiş ve dokuz ay on gün sürecek bir kaçaklık dönemi yaşamıştır. Bu süre zarfında pek çok meşakkate katlanmak zorunda kalmıştır. Ama yine de o, Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesinin akabinde Balıkesir'de ortaya çıkıp rahat bir şekilde açıktan dolaşmaya başladığı döneme kadar halkı kurtuluş ve bağımsızlık fikri etrafında bilinçlendirmeye devam etmiştir.

Vatanın kurtuluş mücadelesini destekleme çerçevesinde Balıkesir ve civarında kendini gösteren faaliyetlere, çıkarmış olduğu *Ses* gazetesindeki coşku ve heyecan dolu yazılarının yanı sıra kaçak olarak geçirdiği dönemdeki fedakâr çalışmalarıyla önemli katkılar sunan Hasan Basri Çantay Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karesi (Balıkesir) milletvekili seçilmiştir. O, vatanın kurtuluş ve selamete çıkması için büyük görevler ifa etmiş olan bu mecliste vermiş olduğu önergelerle, yapmış olduğu konuşmalarla önemli hizmetler yerine getirmiştir. Kurtuluş Savaşı zafer ile neticelendikten sonra Cumhuriyet ilan edilmiş ve Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. Hasan Basri Çantay vatanın içerisinde bulunduğu güç durumdan çıkması için elinden gelen gayreti yapmış, kalbi mutmain bir şekilde göğsünde istiklal madalyasıyla memleketi Balıkesir'e dönmüştür. Burada belli bir müddet bir yandan Balıkesir Lisesinde edebiyat öğretmenliği bir yandan da Şehit Çocukları Yuvası Müdürlüğü yapmış, kendi çıkardığı *Zafer-i Milli* gazetesinde yazılar yazmıştır. Yakalanmış olduğu zihin yorgunluğu hastalığı nedeniyle İstanbul'da tedavi görmeye başlayınca doktorunun kendisine artık emekli olma vaktinin geldiğini söylemesi üzerine 26 Ocak 1928 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

Hasan Basri Çantay emekli olduktan sonra bir süre tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. Bu işlerde başarısız olduğunu görünce avukatlık, imam hatip okulunda öğretmenlik gibi meşgalelerde bulunmuş, bunun yanında eserlerini kaleme alma işi ile de meşgul olmuştur. Ömrünün

son dönemlerini zikrettiğimiz meşgalelerle İstanbul'da geçirmiş olan Hasan Basri Çantay 3 Aralık 1384/1964 yılında yetmiş sekiz yaşında hayata gözlerini yummuştur. Mezarı Edirnekapı Şehitliği'ndedir.

2. Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam Kültür Tarihindeki Yeri

Cumhuriyet döneminde yaşamış önemli bir dinî şahsiyet olan Hasan Basri Çantay, ülkemizde, başta yazmış olduğu meâl olmak üzere kaleme almış olduğu birçok dinî eser nedeniyle bir din âlimi olarak bilinmektedir. Hayatı incelendiğinde onun, din âlimi olmasının yanında Kuva-yı Milliyeci, milletvekili, gazeteci, eğitimci, dil bilimci, edebiyatçı, hukukçu, tarihçi, musikişinas, şair ve mutasavvıf gibi vasıflarla da mücehhez bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Toplumsal ilgisi ve duygusal kararlılığı yüksek, İslamî değerlere bağlı, zor şartlara rağmen kendisini gerçekleştirmiş, mücadeleci, çalışkan, dindar bir kişilik olarak karşımıza çıkan³ Hasan Basri Çantay bu özellikleri ile Türk-İslam Kültür Tarihi'nde saygın bir yer almıştır. Onun bu yerinin ortaya konması bağlamında hazırlamaya gayret ettiğimiz çalışmamızı; kişiliği, ahlakı ve fikrî yapısı, siyaset ve devlet adamlığı, ilim adamlığı, edebiyatçı ve şairliği, musikişinaslığı, gazeteciliği gibi alt başlıklar hâlinde değerlendirmeye çalışacağız. Zira Hasan Basri Çantay'ın hayatı boyunca ortaya koymuş olduğu kişilik özellikleri ve yapmış olduğu faaliyetler, kolay bir araya gelemeyecek olan gazetecilik, siyaset, ilim, devlet adamlığı, edebiyat, musiki, tasavvuf gibi sahalarda onun yetkin ve etkin biri olmasını sağlamıştır.

2.a) Kişiliği, Ahlakı ve Fikrî Yapısı

Hasan Basri Çantay her şeyden önce Allah vergisi üstün bir zekâ ve yeteneğe sahiptir. Bu özelliğine ilaveten hayal dünyasının genişliği, dikkat yetisinin ve hafızasının inanılmaz derecede güçlü olması da onu çevresindeki diğer insanlardan ayırmıştır. Bu yeteneklerini geliştirmesinde ona en önemli katkıyı çalışkanlığı sağlamıştır. Çalışmaktan ve yeni şeyler öğrenmekten bıkmaması bahsettiğimiz yeteneklerinin

³ Özer Çetin, "Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/2, cilt: 12, sayı: 2, s. 5.

körelmemesine yardım ettiği gibi onun bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesine de katkıda bulunmuştur. Onun üstün bir zekâ ve zihinsel yeteneğe sahip oluşu, bilgi ve kültür birikiminin fazlalığı zamanının kalburüstü şahsiyetlerinin de dikkatini çekmiştir. Bu insanlar Hasan Basri Çantay'ın saygın mevkilerde iş bulmasına yardımcı oldukları gibi farklı ilim dallarında yetişmesine de vesile olmuşlardır. Balıkesir mutasarrıfları Ömer Ali Bey, Mehmet Ali Aynî Bey ve Mümtaz Bey bu kişiler arasındadır.

Kimseye bağımlı olmama, gerçeği olduğu gibi algılama, problemlere çözüm odaklı olma, kendine güvenme, espri sahibi ve yaratıcı yönü kuvvetli olma, kaygı ve tereddütlerinden arınma, başkalarını takdir etme, empati kurma, toplumsal farklılıkları zenginlik olarak görme gibi özellikleri bünyesinde bulunduran kişiler için kullanılan bir kavram olan kendini gerçekleştirme kavramı⁴ en fazla kültür tarihinin şekillenmesine önemli katkılar sağlayan kişiler için mevzu bahis olabilir. Bu bağlamda Hasan Basri Çantay yaşamı boyunca sergilemiş olduğu tutum ve davranışlarıyla böyle bir kişi olduğunu fazlasıyla ispat etmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek verilebilir: Kurtuluş mücadelesi sırasında saklandığı Burhaniye'deki bir çiftlikte kaçak bir hayat sürmenin ve insanlara yük olmanın ağırlığı altında ezildiği sıralarda intiharı düşünmüş fakat dinî inançları ve ailesine olan sadakat ve bağlılığı sayesinde bu sıkıntılı durumu atlattır.⁵ Dokuz ay on gün süren kaçaklık döneminde herkesin korkuya kapılıp ümitsizlik içerisinde kıvrandığı sırada Kepsut civarındaki dağlarda efelerle beraber hem düşmanlara hem de eşkıyalara karşı silahlı mücadeleler içerisinde bulunmuştur.⁶

Hasan Basri Çantay'ın önemli karakteristik özelliğinden birisi de toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasıdır. Onun almış olduğu eğitim, yetişmiş olduğu terbiye ortamı ve her şeyden önce dini bütün bir yaşam

⁴ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. O. Gündüz, Kuraldışı Yay.. İstanbul 2001, s. 144-170; Çetin, "Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği", s. 14.

⁵ Uğur, *Hasan Basri Çantay*, s. 16; Hasan Basri Çantay, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, haz. Balıkesir İl Kültür Müdürlüğü, Petek Matbaası Balıkesir, trs., s. 51.

⁶ Uğur, *a.g.e.*, s. 18; *Ses* gazetesi, Balıkesir; 24 Ekim 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir; 5 Aralık 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir; 2 Ocak 1919, *Ses* gazetesi, Balıkesir; Çetin, *a.g.m.*, s. 15.

tarzına sahip olması kendisini içerisinde yaşadığı topluma karşı daima sorumlu addetmesini sağlamıştır. İyi bir gözlemci ve analiz uzmanı olduğu için toplumun ihtiyaçlarını, sorunlarını ve beklentilerini doğru ve gerçekçi bir şekilde analiz ve tespit etmiş, bu tespitleri çerçevesinde de adımlar atmıştır. Örneğin; gençlik yıllarından itibaren toplumun aydınlanmasına büyük bir önem vermiştir. Bu uğurda her türlü aracı kullanmaktan çekinmemiştir. Çeşitli isimler altında birden çok gazete çıkarması bu bağlamda değerlendirilebilir. Öte yandan Kurtuluş Savaşı zaferle neticelenip, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra toplumun yararına faaliyet gösteren pek çok derneğin kuruluşunda öncü olmuş ve bu derneklerde görev almıştır. Balıkesir’de kurulmuş olan Ziraat Birliği, Muhacirlere Muavenet Derneği, Yeşilay Cemiyeti, Şehit Çocuklarını Himaye Derneği, Verem Savaş Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Türk Hava Kurumunun kuruluşunda ve yönetiminde görev almıştır.⁷

Toplumuna yön vermiş, milletini tutum, davranış ve yaptığı işlerle etkilemiş her simanın özelliği olan sorumluluk ve fedakârlık duygusu, bencillikten uzak olma, idealleri uğruna her şeyi göze alarak büyük fedakârlıklar gösterme gibi kişilik yetileri Hasan Basri Çantay için de söz konusudur. Kendisinden önce başkalarını düşünmeyi, benden ziyade biz olma için çaba sarf etmeyi, sorumluluklar ne kadar ağır olsa da onu omuzlayabilmeyi o, daha küçük yaşlarda öğrenmiştir. Babasının vefatının akabinde ailesinin nafakasını temin etme, onlara kol kanat germe uğrunda edindiği hasletler onun daha sonraki hayatının şekillenmesine de vesile olmuştur. Nitekim gazetecilikten Kuva-yı Milliyecilik’e, siyaset ve devlet adamlığından ilim, edebiyat ve fikir adamlığına, girişmiş olduğu her bir faaliyetin merkezinde toplumsal sorumluluk, daha iyi ve müreffeh bir ülke için her türlü fedakârlığı yapma, asla bencil olma, tam bir takım ruhu anlayışı sergileme gibi özellikler yer almıştır. Ağzından dökülen “Tefâhüre vesile aramadık, vazifemizi yapmaya çalıştık!” sözü ne derece mütevazı olduğunun ve yine “Uzak-yakın tarihe bakın Balıkesir’den devlet ve millet haini çıkmamıştır.” sözü de onun bencillikten uzak tam bir takım ruhu içerisinde dava arkadaşları-

⁷ Uğur, *a.g.e.*, s. 116-117.

na, hemşerilerine, milletine ne kadar güvendiğinin ispatı sadedindedir.⁸ Onun ve dava arkadaşlarının bu özellikleri yıkılıp giden bir imparatorluğun küllerinden, ezilen tüm uluslar için umut kaynağı olan yepyeni bir devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam kültür tarihine damgasını vuran şahsiyetler arasına girmesinin yolunu açan kişilik hasletlerinden bir diğeri onun hayal ve sezgi dünyasının güçlü olmasıdır. Yazmış olduğu şiirlerde, millî mücadele döneminde peşindeki hafiyeleri atlatma noktasında göstermiş olduğu gayretlerde,⁹ kurtuluş mücadelesine sekte vurur düşüncesiyle meclisin Ankara'dan taşınmasına karşı çıkmasında, İstiklal Marşı'nın ancak Akif gibi birisi tarafından yazılabileceğini düşünüp onu bu iş için ikna etmesinde¹⁰ Hasan Basri Çantay'ın bu özelliğinin ne kadar ön planda olduğu gün yüzüne çıkmaktadır. Onun ülkü birliği yaptığı arkadaşları Mehmet Akif Ersoy, Ahmet Naim Bey gibi şahsiyetler bu hayal ve sezgi gücünün gelişip güçlenmesine vesile olmuşlardır. Haddizatında Hasan Basri Çantay'ın etrafındaki arkadaş ve dost halkasının toplumun fikir dünyasının önemli şahsiyetlerinden olması onun hayal ve sezgi dünyasının güçlü olmasının bir ürünüdür. Zira böyle bir yetiye sahip olma, insanın sıradan ve dostunun gelişmesine katkı sunmayan kişilerle yarenlik yapmasına izin vermez.

Estetik zevk sahibi olması, millî ve ahlakî değerler çerçevesinde sanatın her dalının ilgi duymaya değer olduğunu¹¹ ifade etmesi ve kendisinin de bizzat musiki ile uğraşması Hasan Basri Çantay'ın diğer bir karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün yaşamını dizayn eden dinî değerler doğal olarak Hasan Basri Çantay'ın ahlakî ve fikrî yapısını da tesir altına almıştır. Onun ahlakî oluşumunun ve dindarlığının merkezinde Hz. Peygamber vardır. Yani bir anlamda onun dindarlığı nebevî dindarlıktır.¹² Hasan Basri Çantay gibi sanat, siyaset, ekonomi vb. alanlarda önemli roller üstlenmiş dindar kişilerin dindarlık ve ahlakî özelliklerini tanımlamak için ortaya kon-

⁸ Nesimi Yazıcı, "Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi", s. 434 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/805/10260.pdf-16.07.2014>

⁹ Çantay, *a.g.e.*, s. 38-42.

¹⁰ Uğur, *Hasan Basri Çantay*, s. 28, 30-38.

¹¹ Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir 1939, s. 43-45.

¹² Çetin, "Hasan Basri Çantay'ın Kişiliği", s. 23.

muş olan bu kavram¹³ bu tip şahsiyetleri, dinî inançlarını kişisel beklentilerinin üstünde tutup çıkarları için kullanmaktan kaçınan, toplumda daha çok münzevî bir yaşam süren iç güdümlü dindarları, dini bir araç olarak görüp çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen dış güdümlü dindarlardan¹⁴ ayırmak için kullanılmaktadır. Onlar toplumsal konulara ilgi duyup günlük hayatta insanların problemlerinin çözümünde çevre şartlarını dikkate alarak gerçekçi projeler üretmişler ve bunu dinî inançlarının gereği olarak görmüşlerdir.¹⁵

Nebevî dindarlık kavramı içerisinde nitelenen kişilerin ahlak anlayışları onların devamlı toplum ile içli dışlı olmaları hasebiyle uygulanabilir bir ahlak anlayışıdır. Zaten ete kemiğe bürünmeyen ve yaşanabilir bir yönü olmayan ahlak ne dinî bir değer taşır ne de kültürel ve sosyal dünyamıza yön verebilir. Bu bağlamda Hasan Basri Çantay da ahlakın ideal ve felsefî yönünden ziyade pratik yönü üzerinde durmuştur. Onun, halkı aydınlatmak ve onlara öğüt vermek için kaleme almış olduğu eserlerde, çıkarmış olduğu gazetelerde bu hususu her zaman görmek mümkündür.¹⁶

Hasan Basri Çantay'ın fikir dünyasını anlamak için, “Bana arkadaşını söyle; sana kim olduğunu haber vereyim.” deyişi çerçevesinde arkadaşlarına bakmak yeterli olacaktır. Mehmet Akif Ersoy ile uzun yıllara dayanan samimi dostluğu, bu büyük fikir, aksiyon ve dava adamının rahle-i tedrisinden geçmiş olması, onun fikirlerinin içerik ve yönü hakkında bize yeterli bilgiler vermektedir. O, dinî ve millî değerlere sonuna kadar sahip çıkan, milletin ve vatanın kurtuluşunu bu değerlere sınıksız sarılmakta gören, bunun yanında ilerlemek için Batı'nın fen ve teknolojisini öğrenmenin muhakkak olduğuna inanan, toplum fertlerinin bedenlen ve ruhen sağlıklı olmaları gerektiğini düşünen, gerek ilim ve bilginin gerekse edebiyat ve sanatın halkın menfaatlerine hitap etmesi zarureti vurgulayan bir fikir ikliminin adamıdır. Onun toplumu aydınlatma sadedinde spor ve spor yapma hakkında bile yazdığı bir vakıdır.¹⁷

¹³ Çetin, a.g.m., s. 23.

¹⁴ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, İstanbul 1999, s. 79.

¹⁵ Çetin, a.g.m., s. 23.

¹⁶ 7 Aralık 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir.

¹⁷ Çantay, *Babamın Şiirleri*, haz. Mürşit Çantay, İstanbul 1964, s. 22.

2.b) Gazeteci Olarak Hasan Basri Çantay

Hasan Basri Çantay, gazetecilik hayatına 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllarda başlamış ve kesintisiz bir durum arz etmese de emeklilik yılı olan 1928 yılına kadar devam etmiştir. Onun böyle bir meşgale içerisinde olmasında içinde bulunduğu dönemdeki buhranlı durumun vahametini bütün çıplaklığı ile ortaya koyabilmenin, Türk milletinin haklarını savunabilmenin, Anadolu halkını vatanın kurtuluşu ve yeniden onurlu bir yaşam uğrunda topyekun mücadeleye çağırmanın en etkili yolunu bunda görmüş olmasının payı kuşkusuz büyüktür. O, toplumsal sorumluluk çerçevesinde girişmiş olduğu bu meşgalede zaman zaman sadece bir yazar zaman zaman da bir gazeteyi tek başına çıkararak kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun *Nasihât* ile başlayan bu serüveni *Zafer-i Millî* ile son bulmuştur.¹⁸ Hasan Basri Çantay bu işte o kadar başarılı ve halk nazarında etkindir ki çıkarılmış olduğu gazete daha sonra devlet erkânı tarafından sahiplenilmiş ve resmî bir hüviyete bürünmüştür. Sözüünü ettiğimiz *Karesi* gazetesi çok tutulmuş ve hayli kâr getirmiştir. Kendisine bu kârın bir kısmı teklif edildiğinde bu parayı almayı reddetmiş, milletin kötü talihinin değişmesinde aktif rol almış önemli şahsiyetlerden biri olduğunu ispat edeceğine bu paranın yeni bir halk hizmetinde kullanılmasını istemiştir.¹⁹

Hasan Basri Çantay'ın Türk-İslam kültür tarihine etkili ve ses getiren bir gazeteci olarak da geçmesine vesile olan gazete 17 Ekim 1334/1918'de neşrine başladığı *Ses* gazetesidir. Bu gazeteyi Birinci Dünya Savaşı sonrasında kara ve buhranlı günlerinde vatanın genelinde görünen zulüm ve haksızlıklara Balıkesir'den yükselen cesur bir ses kabilinden değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim gazetenin ilk sayısında Hasan Basri Çantay, gazetenin yayın prensipleri ve takip edeceği anlayış hakkında bilgiler verdiği "Gideceğimiz Yol" başlıklı makalesinde ülkenin içerisinde bulunduğu şartların neler olduğunu anlatmakta, yıllarca süren harbin ülkeye acı maliyetinden bahsetmekte, ülkenin tek kurtarıcısının yine kendisi olduğu ve buna da gücünün yeteceğine

¹⁸ Yusuf Akgül, "Karasi Toprağının Yiğit Evladı Hasan Basri Çantay", haz. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Petek Matbaası, Balıkesir, trs., s. 71-75.

¹⁹ Uğur, *Hasan Basri Çantay*, s. 7-8.

vurgu yapmaktadır.²⁰ 13 Mart 1919 tarihine kadar muntazaman yayın hayatına devam eden bu gazete o çevrede millî şuurun uyanışında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu gerçeği Mücteba Uğur şöyle dile getirmektedir: “Yunanlıların İzmir’e çıkışını ardından silahlı mücadeleyi başlatan ve aradan bir yıla yakın zaman geçtiği hâlde Yunan ordularının Uşak ve Salihli’den ileri geçmelerine fırsat vermeyen, böylece millî hükümetin kurulup düzenli bir savunma gücü oluşturulmasına, daha sonra da memleketin kurtulmasına zemin ve zaman hazırlayan kuva-yı milliyenin çekirdeği biraz da bu şuurla atılmıştır demek hata sayılmasa gerektir.”²¹

Kurtuluş mücadelesinin ve yeni açılan Büyük Millet Meclisinin resmî yayın organı durumunda faaliyet göstermiş olan *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesine Mehmet Akif Ersoy ve diğer önemli birçok şahsiyet gibi yazılarıyla önemli katkılar vermiş olan Hasan Basri Çantay yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin mümtaz gazetecileri arasındaki yerini almıştır.

2.c) Siyaset ve Devlet Adamı Olarak Hasan Basri Çantay

Vatan ve milletin kurtuluş ve bekası için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve her türlü vazifeyi seve seve kabul etmeye hazır olan Hasan Basri Çantay kendisine tevdi edilen Birinci Büyük Millet Meclisinde Balıkesir’i temsil etme görevini siyaseti çok sevmemesine rağmen emir telakki ederek kabul etmiştir. Nitekim o, Kurtuluş Savaşı kazanılıp yeni devlet kurulunca meclisteki temsil görevinin sona erdiğine karar vermiş bir daha böyle bir göreve talip olmamıştır.

Mecliste temsil görevini yerine getirirken de Hasan Basri Çantay almış olduğu eğitimin, yetiştiği çevrenin, aldığı terbiyenin gereklerini yerine getiren vakur bir portre çizmiştir. Kendi fikir dünyası ile paralellik arz eden ve kendisine yeni şeyler katan bir arkadaş çevresi ile vatan ve milletine yararlı hizmetler yapmıştır. Hasan Basri Çantay meclisteki yıllarında dindar, toplumsal sorumluluk bilinci en üst seviyede,

²⁰ Yazıcı, “Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi”, s. 437.

²¹ Uğur, *a.g.e.*, s. 10; ayrıca bkz. Bünyamin Ayhan, “Kuva-yı Millîye’nin Propaganda Gazetesi: İzmir’e Doğru”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 20, 2008, s. 330-331.

bulunduğu makamı ne için işgal ettiğinin bilincinde, meclisin değerli vaktinin malayani şeylerle doldurulmasına şiddetle karşı çıkan, iş bitirici, kendine güveni tam, gözü kara, sorumluluk almaktan çekinmeyen, fedakârlık yapmaya hazır, yerli malı tüketilmesine ve millî sermayenin oluşturulmasına önem veren, güçlü kalemi ile tanınan bir kişi olarak tavsif edilebilir. Meclisteki mesaisi ile ilgili sunacağımız kesitler yukarıda söylediklerimizi teyit eder mahiyettedir. İlk meclisin 19. oturumunda meclis üyelerinin maaşlarının artırılması gündeme geldiğinde, “Muallimler maaşlarını alamazken meclis üyelerinin maaşlarının artırılması uygun değildir.” diyerek bu duruma karşı çıkmıştır.²² I. Meclisin 41. oturumunda söz alarak devletin ihtiyaç duyduğu kumaşların yerli üreticilerden tedarik edilmesi konusunda yaptığı konuşmasında askeriye de kullanılan ithal kumaşlardan rahatsızlık duyduğunu, yerli kumaş kullanılması gerektiğini belirtmiş ve bu konuda çıkarılmak istenen kanun için gayret sarf etmiştir.²³ Yunan ordularının Eskişehir’i işgal edip Polatlı’ya doğru ilerlemesi sonucu bazı milletvekillerinin karamsarlığa düşüp Ankara’yı terk etmesi sonucunda meclis yeterli çoğunluğu sağlayamayacak hâle gelmiş, bu duruma çözüm olarak da başkentin Kayseri’ye taşınması teklif edilmiştir. Hasan Basri Çantay ve arkadaşları bu durumdan çok rahatsız olmuş ve kendisi bizzat 30 Temmuz 1921 tarihli 57. birleşimin ikinci gizli oturumunda söz alarak Meclisin son ana kadar yerinde kalmasını savunan, Kayseri’ye taşınmasını şiddetle eleştiren bir konuşma yapmıştır. Eğer böyle bir taşınma zarureti olursa Meclisin Kayseri’ye taşınması bir yana savaştan neferlere moral vermek için düşmana yakın bir yer olan Polatlı’ya taşınmasının daha uygun olacağını anlatarak Meclisin Ankara’da kalması konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir.²⁴

Onun vatan ve memleket sevdası o kadar büyüktür ki onların dirliği ve düzeni her şeyin başında gelmektedir. Bu konuda onun için en önemli mefhum adalettir. O, Türk halkının istiklal tutkusundan bahsettiği 25 Eylül 1920 Cumartesi günü Meclis’in gizli oturumunda hilafet

²² TBMM I. Dönem Zabıtları, 19. Birleşim, cilt: 2, s. 10.

²³ TBMM I. Dönem Zabıtları, 41. Birleşim, cilt: 2, s. 14.

²⁴ TBMM I. Dönem Gizli Celse Zabıtları, 57. Birleşim, cilt: 2, s. 123-124; Çetin, “Hasan Basri Çantay’ın Kişiliği”, s. 26.

konusunu ele almış, halife olduğu hâlde bu makamın gereğini yapmayan, tam tersine Müslüman'ın Müslüman'ı öldürmesine göz yuman bir kişinin meşru halife olamayacağına vurgu yapmıştır. İslam dininin hükümetten aradığı şeyin adalet olduğunu belirtmiştir.²⁵ Onun bu cümlelerinden kafasındaki devlet görüşünün ne olduğu konusunda ipucu bulabilmekteyiz. Ona göre Cumhuriyet bütün müesseseleriyle işletildiği takdirde milletin karakterine en uygun bir idare şeklidir ve İslami idare prensiplerine en yakın yönetim biçimidir. Zira dinde saltanat yoktur ve din babadan oğula geçen bir yönetim biçimini asla tasvip etmez. Bütün kurumlarıyla işleyen, liyakatin ön planda tutulduğu, şûra müessesesinin tam olarak işlediği bir cumhurî idare en makbul bir idare şeklidir.²⁶ Hasan Basri Çantay bu görüşleri ile Türk ulusunun, uzun yıllar idare olduğu saltanat sistemini terk edip, Cumhuriyet rejimini benimsemesinde ve yeni kurulan devletin sağlam temeller üzerine oturmasında pay sahibi olmuş, bu anlamda Türk siyasi tarihindeki yerini almıştır.

2.d) İlim Adamı Olarak Hasan Basri Çantay

Hasan Basri Çantay, dinî ilimler başta olmak üzere sözel ve toplumsal bilimlerin her alanına ilgi duymaktadır. Yeteneklerini geliştirmesinde kuşkusuz bu özelliği de etkili olmuştur. Babasının vefatının akabinde örgün eğitim-öğretim faaliyetini sonlandırmak zorunda kalmasına ve bir daha böyle bir imkâna sahip olamamasına rağmen Balıkesir'deki ilim sahibi insanlardan eğitim almış ve zamanının tümünü ayırmadan farklı derslere katılarak geçirmiş ve zikrettiğimiz hasletleri sayesinde okul açığını bu şekilde kapatmıştır.

Bu sayede doğulu ve batılı önemli düşünürleri tanıma fırsatı yakalamış, dil ve ilahiyat ilminin yanında edebiyat, hukuk, felsefe, maliye ve iktisat gibi ilimlerde de önemli bir konuma gelmiştir. Dinî konulardan ahlak, dil, felsefe, eğitim, hukuk ve ticarete kadar uzanan geniş bir yelpazede yaklaşık 23 eser vermesi ile Türk-İslam kültür tarihindeki mümtaz yerini almıştır.

Diğer özelliklerinden ziyade Hasan Basri Çantay din âlimi kimliği

²⁵ TBMM I. Dönem Gizli Celse Zabıtları, cilt: 1, s. 133-134; Uğur, *Hasan Basri Çantay*, s. 27.

²⁶ Uğur, *a.g.e.*, s. 135-136.

ile şöhret bulmuştur. Bu bağlamda *Kur'an-ı Hakîm ve Me'ali Kerîm* ismini vermiş olduğu Kur'an-ı Kerim tercümesi onun baş tacı eseri olarak kabul edilmektedir. Zira Hasan Basri Çantay dendiği zaman her şeyden önce bu eseri gelmektedir. O, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin manalarını vererek, gerekli yerlerde dipnotlar şeklinde açıklamalar yaparak söz konusu eserini oluşturmuştur. Türk milletinin kendi kitabını anlamadığını ve bu yüzden de onu yeterince tanıyıp hayatına mal edemediğini bilen Hasan Basri Çantay toplumsal sorumluluğu iliklerine kadar hisseden bir âlimden beklenen şeyi yapmış ve zamanının insanının ihtiyaç duyduğu bir Kur'an-ı Kerim tercümesi yazmıştır. Bu özelliğinden dolayı eser kısa zamanda kalıcı eser kimliğine bürünmüş ve her kesimden Müslümanın çok büyük ilgi ve teveccühünü kazanmıştır.

Yazmış olduğu mealinin yanında Hasan Basri Çantay'ın dinî içerik bağlamında *Hadisler (On Kere Kırk Hadis)* isimli derleme bir hadis kitabı, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*, Amerikalı ilahiyatçı Kenneth Morgan'ın yaşayan dünya dinleri konusundaki eserine yazdığı *The Straight Path of Islam* isimli bir İslam bölümü yazarlığı, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* isimli kitabın tercümesi, *Hüccetü'llâhi'l-Bâliğa* tercümesi gibi çalışmaları ve pek çok makalesi vardır.²⁷

Hasan Basri Çantay, fildişi kulelerinde oturup halktan kopuk bir ilim üretmeyi benimsemiş, yazdıkları ancak az sayıda kişi tarafından okunan ve anlaşılan âlimler grubundan olmamıştır. O yaşamı boyunca bir borç olarak bildiği Türk milletine hizmet etme mefkûresini ilim sahasında da göstermiştir. Eserlerini halk için yazmış, anlaşılın diye de sade ve güzel bir dil kullanmıştır. Yazdığı eserlerinden ve makalelerinden telif ücreti almamayı prensip olarak kabul etmiş, nadiren almış olduğu ücretleri ise özel harcamalarında kullanmamıştır. O, toplumda aksaklık gördüğü her alanda yazılar yazmış, gerekli gördüğü uyarıları yapmıştır. Onun isteği Türk ulusunun layık olduğu şan ve şerefle dolu günlerine yeniden dönmesine bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda özellikle gençlerin her şeyiyle ilgilenmiş, onların sağlıklı, ahlaklı, vatanını ve milletini seven ve ülkesini ileri götürmek için her şeyi yapmaktan çekinmeyen fertler olmaları için gayret sarf etmiştir.

²⁷ Uğur, *Hasan Basri Çantay*, s. 66-69.

2.e) Edebiyatçı ve Şair Olarak Hasan Basri Çantay

Dünya tarihi incelendiğinde toplumuna sosyal ve kültürel anlamda yön vermiş olan şahsiyetlerin duygu ve düşüncelerini ifade etme cihetiyle edebî yönü güçlü, kalem ehli kimseler olduğu görülmektedir. Hasan Basri Çantay da bu bağlamda değerlendirildiğinde yukarıdaki savı destekler bir portre çizmektedir. Onun bu yönü gençlik dönemine daha yeni adım attığı on beş-on altılı yaşlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. O, toplumsal sorumluluğu en üst perdede hissedenden, halkın yaşadığı afet ve acılara duyarsız kalmamayı şiar edinen biri olma kimliğini, yeni yeni şekillendirdiği bu dönemde yazdığı şiirlerle dikkat çekmiştir. 1313/1897 yılında Balıkesir ve çevresinde meydana gelen depremde yöre insanının manevi mefkûresinde büyük önem atfettiği Zağnos Mehmet Paşa Camii'nin harap olmasına Hasan Basri Çantay çok üzül-müş, mabedi 1319/1903 yılında yeniden yaptırıp ibadete açan Mutasarrıf Ömer Ali Bey'e ithâfen elli beyitlik aruz vezni ile bir şiir yazmış ve kendisine yollamıştır.²⁸ Bu şiir böyle hayırlı bir işe ön ayak olan mutasarrıfa bir şükran nişanesidir ve o bu şiiriyle âdetâ tüm Balıkesir halkının duygularına tercüman olmuştur.

Hasan Basri Çantay şiir yazma konusunda kendisini giderek geliştirmiş ve yazdığı şiirlerle bu işin uzmanları ile boy ölçüşecek bir seviyeye gelmiştir. Dönemin güçlü şairlerinden aynı zamanda mutasarrıf olan Mehmet Ali Aynî Bey kendi şiirine nazîre yazan bu genç şaire ilgi ve iltifat göstermiştir.²⁹ Şairliği hatırı sayılır bir konumda olan Hasan Basri Çantay, üstatların huzurunda haddini bilecek kadar da bilinçli ve mütevazı biridir. Nitekim İstiklal Marşı'nın belirleneceği yarışmaya kendisi de muktedir bir şair olduğu hâlde katılmamış, bu işi ancak Mehmet Akif ayarında bir şahsın yapabileceğine inandığı için tüm enerjisini onu bu yarışmaya ikna etmeye harcamıştır.³⁰

Hasan Basri Çantay'a göre şiir ve edebiyat topluma yön ve ruh verir. Toplum hayatından doğar, ilham ve heyecanını toplumdan alır ve halka yeni bir ruh kazandırdığı ölçüde yücelik ve onur kazanır. Bu bağlamda düşünüldüğünde toplumu ayakta tutan kanun ve kurallar dışına çıkma-

²⁸ Uğur, *a.g.e.*, s. 2-3.

²⁹ Uğur, *a.g.e.*, s. 4-5.

³⁰ Uğur, *a.g.e.*, s. 31-33.

maz, hele hele edepten ve ahlaktan yoksun hiç olamaz. Bunlara ilaveten toplum hayatındaki aksaklıkları da dile getirmeli ve bunların giderilmesi için çözüm yolları göstermelidir. Toplumun talep ve ihtiyaçlarını göz ardı etmemelidir. Nasıl ki Rusya’da Bolşevik İhtilâli’nin gerçekleşmesinde en büyük pay sahibi olan edipler ve şairler sanatlarını toplum yararına adanmışlar, çarlık egemenliğini yıkıp devrimin gerçekleşmesinde öncü olmuşlarsa Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınması için de şairler, yazarlar ve diğer bütün entelektüel kesim aynı kararlılık ve birlikteliği gösterebilmelidir.³¹ Nitekim o, yazmış olduğu şiirlerinde, makalelerinde ve kitaplarında bu hassasiyeti hep göz önünde bulundurmıştır.³²

Hasan Basri Çantay’ın yukarıda zikrettiğimiz hassasiyeti Arapça, Farsça ve Fransızca bilmesine rağmen eserlerinde, şiirlerinde, makalelerinde ve günlük hayatında kullanmış olduğu dili büyük oranda sade, anlaşılabilir ve mümkün olduğu ölçüde öz Türkçe olarak kullanmasını da beraberinde getirmiştir. Soyadı Kanunu çıktığında halka Türkçe anlamları güzel olan soy isimleri almaları konusunda tavsiyelerde ve yardımlarda bulunmuştur. Türk atasözlerine önem vermiş ve bu konu ile ilgili olarak *Türk Sözlüğü* adında bir eser hazırlamış fakat bu eser yayımlanmamıştır. Yine *Divân-ı Lüğati’t-Türk*’ün tercümesini hazırlamaya başlamasına rağmen ömrü yetmediği için bu eserini tamamlayamamıştır.³³ Edebiyat öğretmeni olarak görev aldığı okullarda yetiştirdiği öğrencilerin Türkçeyi güzel kullanan, millî tarihlerini bilen, dinî değerlerine sahip çıkan ve onları hayatlarına tatbik eden, ülkelerinin ilerlemeleri için gayret sarf eden öğrenciler olarak yetişmelerini istemiştir.

2.f) Musikişinas Olarak Hasan Basri Çantay

Güçlü bir şair ve edebiyatçı olan Hasan Basri Çantay’ın sanatın diğer dallarına ilgisiz kalması düşünülemez bir durumdur ki nitekim de öyle olmuştur. O, estetik zevki son derece gelişmiş, bir musiki aletini çalabilen, beste çalışmaları yapabilecek kadar musikiye, makamlara ve notalara aşina birisidir. Elinin yaralanmasını kendisi için manevi bir ih-

³¹ Uğur, a.g.e., s. 112-113, 132-133.

³² Bu konuda yazmış olduğu şiirlerden ve edebî yazılardan örnekler için bkz. Çantay, *Babamın Şiirleri*, s. 14, 18; Çantay, *Ülkü Edebiyatı*, s. 13-20, 43-45.

³³ Çetin, a.g.m., s. 21.

tar sayarak ud çalmayı bırakana kadar bu müzik aletini çalmıştır. İstiklal Marşı'nın kendi yapmış olduğu bestesini şehit çocuklarını koruma yurdu yöneticiliği yaptığı yıllarda öğrencilerine okutmuştur.³⁴

Sonuç

Hasan Basri Çantay memleketin buhranlı zamanlarında fikirleri, yapmış olduğu faaliyetleri, bırakmış olduğu eserleri ile hem Türk-İslam siyasi tarihinde hem de kültür tarihinde unutulmayacak olanlar arasında yerini almıştır. Zira onun ve dava arkadaşlarının kendilerine güven, azim ve gayretleri sonucunda elde etmiş oldukları muvaffakiyetler sadece Türk halkının makûs talihini değiştirmekle kalmamış aynı zamanda ezilen tüm İslam dünyası için bir umut ve kurtuluş ışığı olmuştur.

Hasta adam diye nitelenen Osmanlı'nın bağrından çıkan korkusuz vatanperverler olarak kendisinin ve birlikte hareket ettiği kadronun pek çok olumsuzluk ve kısıtlı imkânlarla rağmen yapmış oldukları onca şeyden sonra Hasan Basri Çantay'ın dönemin kahramanlarının da düşüncesini yansıtan, "Tefâhüre vesile aramadık, vazifemizi yapmaya çalıştık!" sözü onların neden tarihe altın harflerle geçtiklerinin en büyük kanıtıdır.

Mütevazı ama her zaman vakur bir duruşla milli mücadele döneminde gazeteci, Kuva-yı Milliyeci, siyaset ve devlet adamı; mücadele sonrasında toplumun aksayan yönleri ve kanayan yaraları doğrultusunda şair, öğretmen, din âlimi ve daha pek çok sıfatı kendinde toplayan bir şahsiyet olarak beliren Hasan Basri Çantay, gerçek bir milliyetçi, hakiki bir Müslüman, vatanperver bir devlet adamı, sorumlu bir ilim adamı, kalemini toplumun hayır ve selameti için kullanan bir gazeteci ve edebiyatçı nasıl olunur biz zamane insanlarına en güzel bir şekilde göstermiştir. Günümüz akademisyenlerine düşen görev böyle mümtaz şahsiyetleri tüm yönleri ile incelemek ve onları kendilerine gerçek manada önder ve rehber arayan genç kuşaklara örnek alabilecekleri değerler olarak sunmaktır.

³⁴ Uğur, *a.g.e.*, s. 134.

Kaynaklar

- 24 Ekim 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir; 5 Aralık 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir; 2 Ocak 1919, *Ses* gazetesi, Balıkesir; 7 Aralık 1918, *Ses* gazetesi, Balıkesir.
- Akgül, Yusuf, “Karasi Toprağının Yiğit Evladı Hasan Basri Çantay”, haz. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, Petek Matbaası, Balıkesir, trs.
- Ayhan, Bünyamin, “Kuva-yı Milliye’nin Propaganda Gazetesi: İzmir’e Doğru”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 20, 2008, s. 330-331.
- Çantay, Hasan Basri, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, haz. Balıkesir İl Kültür Müdürlüğü, Petek Matbaası, Balıkesir, trs.
- , *Babamın Şiirleri*, haz. Mürşit Çantay, İstanbul 1964.
- , *Ülkü Edebiyatı*, Balıkesir 1939.
- Çetin, Özer, “Hasan Basri Çantay’ın Kişiliği”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010/2, cilt: 12, sayı: 2, s. 1-31.
- Maslow, Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. O. Gündüz, Kuraldışı Yay., İstanbul 2001.
- TBMM I. Dönem Gizli Celse Zabıtları*, 57. Birleşim, cilt: 2, s. 123-124.
- TBMM I. Dönem Gizli Celse Zabıtları*, cilt: 1, s. 133-134.
- TBMM I. Dönem Zabıtları*, 41. Birleşim, cilt: 2, s. 14.
- TBMM I. Dönem Zabıtları*, 19. Birleşim, cilt: 2, s. 10.
- Uğur, Mücteba, *Hasan Basri Çantay*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994.
- Vergote, Antoine, *Din, inanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, İFAV, İstanbul 1999.
- Yazıcı, Nesimi, “Hasan Basri (Çantay) ve Ses Gazetesi”, s. 434 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/805/10260.pdf>-16.07.2014